

SERIE U.

BALI EN LOMBOK.

N°. 73.

HINDOERECHTSBOEKEN EN PESWARA'S EN HET ADATRECHT
DER BALIERS (1922).

Circulaire van den resident — het tegenwoordig lid der commissie Damsté
— van 9 November 1922.

Ten vervolge van dezerzijdsche circulaire 3 Mei 1921 no. 3339/10:

In zijn „Bijdrage tot de kennis van het eiland Bali” schreef de heer Lieftrinck anno 1888 (vide blz. 363): „De uitspraken der vorsten zijn gebaseerd op het advies dat de pedanda's of hooge priesters uitbrengen, en dier wijsheid wordt geheel geput uit de oud-Javaansche wetboeken, enz. De inhoud dier wetboeken nu geeft in geen deele weer de adat van het Balische volk, hij is zelfs dikwijls daarmede in flagranten strijd. De Balineezen zijn dan ook zeer gehecht aan hunne locale gebruiken, doch in het minst niet aan de rechtspleging zooals die wordt uitgeoefend door de vorsten en de pedanda's”.

In 1908 is die waarschuwing over het hoofd gezien en werd de publicatie begonnen van die wetboeken in Hoog-Balische vertaling, om ze als kenbronnen van de Balische adat gemakkelijker toegankelijk te maken bij de rechtspleging voor de raden van kerta's. Dat was een dwaling, waartegen is gewaarschuwd door prof. J. C. van Eerde in de Indische Gids van December 1909 (blz. 1682) en door prof. Van Vollenhoven in diens „Adatrecht van Nederlandsch-Indië” blz. 457. Toch wordt nog telkens weer opgemerkt, dat de besturende ambtenaren als voorzitters van raden van kerta's veel te groot gewicht hechten aan die wetboeken, en dat zij ze raadplegen als ware er levend volksrecht uit te putten. Dat zulks niet het geval is, zij hier nog eens uitdrukkelijk gezegd.

Ook aan peswara's wordt veelal een te groote waarde toegekend en een te letterlijke toepassing gegeven, en zoo is het wellicht niet overbodig hier op te merken, dat, wanneer het levende volksrecht in strijd is met een peswara, de peswara meestal zal dienen te wijken, hoe imperatief haar voorschriften ook (verkeerdelijk) zijn

gesteld. Is b.v. een huwelijk naar de adat volmaakt wettig, dan mag die wettigheid niet worden ontkend, omdat het huwelijk niet, overeenkomstig de peswara van 2 November 1914, in een door den poeng-gawa aangehouden register is ingeschreven. Die huwelijksregistratie is zeer goed en nuttig, en ze te bevorderen door boetebedreiging ware wellicht raadzaam, maar de verbintenis ongeldig te verklaren op grond van niet geschiede inschrijving, dat gaat te ver. Zoo ook mag het vrouwelijk sentana-schap, als in Tabanan en elders gekend, niet worden van onwaarde verklaard (als in 1914 gebeurde), om reden artikel 11 van de peswara van October 1900 het niet vermeldt.

Wetboeken en peswara's dus zijn géén wetten van Perzen en Meden. Zij kunnen worden gehanteerd om, onder verwijzing naar eventueel daaruit te putten milde opvattingen, een al te strengen rechter te bekeeren van zijn starheid; zij kunnen somwijlen worden aangehaald tot steun van menschelijke opvattingen, om die ingang te doen vinden; de jongere peswara's kunnen somtijds een richtsnoer geven; maar waar hun strekking indruischt tegen het — plaatselijk vaak verschillende — levende volksrecht, daar hebben zij te wijken, daar dient de rechtsovertuiging van den hedendaagschen Baliër te zegevieren. De lezing van blz. 54—56 van Lieftrinck's „Landsverordeningen van Inlandsche Vorsten op Bali” zij in verband tot het bovengeschrevene ten zeerste aanbevolen.

SERIE U.

BALI EN LOMBOK.

N°. 74.

MUNTWEZEN (1911).

Uit mr. G. Vissering's „Kort verslag over een onderzoek van de muntkwestie op Bali”, geschreven te Dēnpasar op den 31sten Maart 1911.

[Op 23, 25, 26, 28 en 30 Maart werden te Singaradja, Bangli, Gianjar, Dēnpasar en Tabanan vergaderingen gehouden met ambtenaren en hoofden, om] inlichtingen te verschaffen over de plannen om op Bali en Lombok tot muntzuivering over te gaan en behalve de rijksdaalders ook de andere zilveren standaardmunten en zilveren en koperen pasmunten van Nederlandsch-Indië in omloop te brengen.

Het voorname belang van eene dergelijke muntzuivering zal zijn een goed geordend muntstelsel ook alhier in te voeren, dat onder het voortdurend toezicht der regeering staat en waarvan de goudwaarde op een vasten prijs wordt gehouden; hierdoor zullen Bali en Lombok zich kunnen aansluiten aan het handelsverkeer, zooals dit zich over geheel Nederlandsch-Indië heeft ontwikkeld, en zullen de verrekeningen voor handelstransacties met personen uit andere deelen van onze koloniën zeer vereenvoudigd worden en op een vaste basis worden gebracht. Nu Bali en Lombok na de pacificering voortdurend in welvaart en in productiekracht vooruitgaan, en de inwoners steeds meer met den handel in aanraking komen, wordt het handhaven van een zoo gebrekkige munt als de kēpēng op den duur een hinderpaal. De waarde van de kēpēng is zeer onstandvastig; eenige jaren geleden varieerde die waarde tusschen 1200 en 2000 kēpēngs per rijksdaalder (15 jaar geleden op Lombok zelfs 1000 per rijksdaalder, toen de heer Veenhuyzen aldaar controleur was), thans is hij op de passer plm. 1600 per rijksdaalder, op enkele plaatsen 1650, de opiumregie neemt ze aan tegen 1750 per rijksdaalder; groote betalingen in die zware muntsoort zijn zeer bezwaarlijk; de prijzen der goederen zullen dus op den duur ook aan een dergelijke onvastheid lijden, welke zeer belemmerend werkt voor een geregelden handel, aangezien thans aan dien handel onafscheidelijk verbonden is eene omrekening in de kēpēngmunt tot onzekere

koersen, waarbij de vreemde handelaar natuurlijk zorgt, dat het profijt op die omrekening aan zijne zijde is. Het noodzakelijk gevolg is dan, dat bij verkoop de bevolking minder voor hare producten ontvangt, bij inkoop ten slotte hoogere prijzen moet besteden, dan wanneer al die transacties dadelijk in de uniforme Nederlandsch-Indische munt zouden geschieden. Een der eerste plichten van het gouvernement, reeds bij de grondwet voorgeschreven, om te zorgen voor een goed muntwezen, brengt dus mede, dat bij de tegenwoordige economische ontwikkeling van Bali en Lombok ook deze zaak behoorlijk geregeld worde, gelijk reeds sedert de wet van 1854 voor de voornaamste overige deelen van onze Oost-Indische koloniën is bereikt. Bovendien is het handhaven der kēpēngs, eene muntsoort, welke onder niemands contrôle staat en blijkbaar inderijd door Chineezeezen is ingevoerd, in strijd met die wet van 1854, en mag dus een dergelijke onwettige toestand niet langer bestendig worden, indien niet bijzondere, duidelijk aanwijsbare belangen eene dergelijke bestendinging zouden vereischen.

Daarom werd door den resident bepaaldelijk de vraag gesteld, welke bezwaren er zouden bestaan: 1°. tegen eene algemeene invoering van ons Nederlandsch-Indische geld en 2°. tegen eene verdrijving uit de circulatie van de kēpēngs. . . .

In het kort kunnen de antwoorden op de verschillende vergaderingen als volgt worden samengevat.

Nergens werd bezwaar geopperd tegen de algemeene invoering van ons geld; de rijksdaalders zijn reeds overal bekend, worden door allen aangenomen en groote betalingen geschieden reeds veelal in ringgits. Het invoeren van kleinere coupures dan de rijksdaalders werd dus gaarne als eene verbetering aanvaard. Bankpapier is ook op menige plaats onder de meergegoeden reeds bekend. De verdere geleidelijke invoering van onze munt vond dus nergens tegenspraak.

Een ander geval was het met de algeheele verdrijving van de kēpēng; hiertegen werden wel bezwaren ingebracht. Die bezwaren waren van dreiërlei aard:

1°. De kleine man zou thans op de passer en aan de zijde van den weg vele goederen, etenswaren, versnaperingen, geneesmiddelen enz. kunnen verkrijgen voor den prijs van een kēpēng, wat hem bij een grootere eenheid van munt onmogelijk gemaakt zou worden; de vrees werd dus uitgesproken dat zijn levensstandaard in verhouding belangrijk zou worden verhoogd ten zijnen nadeele, of dat hij zich anders velerlei zaken, die niet meer voor een kēpēng te verkrijgen waren, zou moeten ontzeggen.

2°. De godsdienstige gebruiken bij lijkverbranding, offerandes enz. brengen mede, dat kēpēngs moeten geofferd worden aan de goden of gestrooid onder de bevolking.

3°. Een zekere soort van afgodsbeelden, de zoogenaamde ram-boetsedana, moet van kēpēngs worden gemaakt; het zou dus voortaan onmogelijk zijn om die goden in het pantheon der Baliërs te houden.

Het eerste bezwaar werd met min of meer aandrang in alle vergaderingen te berde gebracht; wegens de grootere belangrijkheid behandel ik dit bezwaar het laatst. De beide andere bezwaren werden bepaaldelijk te Bangli te berde gebracht. Onder andere werd daar medegedeeld dat jaarlijks een karbouw moet geofferd worden in het meer Batoer; dit dier wordt door snoeren kēpēngs om den nek verzaard en dan in het meer gedreven, alwaar het dier met de kēpēngs zinken moet als offer voor den berggod. Het derde bezwaar werd te Gianjar ook voorgebracht ofschoon met minder aandrang. Bij nader onderzoek bleek het, dat van die ramboetsedana's buiten de poera geen enkel ander beeld aanwezig was en dat men zich nauwelijks kon herinneren, wanneer de laatste gemaakt waren. In Tabanan werd zelfs verklaard, dat vroeger die beelden wel bestaan hadden, doch sinds lang niet meer in die afdeeling bekend waren. Ik bestelde te Bangli en Gianjar voor mijne rekening eenige dier ramboetsadana's te maken, waarbij bleek, dat dit geschieden kon voor den prijs van plus minus f 5. De waarde van zulk een beeld is dus zeer gering. In Dēnpasar werd ons uitdrukkelijk verzekerd, dat in geen enkel Balisch wetboek voorgescreven is, dat die geldoffers in kēpēngs gedaan moeten worden, dat alleen was voorgescreven „geld”, onverschillig van welke soort, zoodat zonder eenig bezwaar onze Nederlandsch-Indische munten gebruikt kunnen worden. Ook verzekerde men dat die poppen evengoed van ons kopergeld gemaakt mochten worden. Gianjar gaf dit trouwens ook reeds toe. Een dieroffer als in het meer Batoer met kēpēngs was in andere afdeelingen eigenlijk niet bekend. Te Tabanan deelde de vergadering (bijgewoond door twee pedanda's) ons mede, dat in de bergen ook wel geldoffers aan de goden werden gebracht, maar dat het ook wel gebeurde dat bij gebreke aan kēpēngs voorloopig een steen werd geofferd, die het geld vertegenwoordigde, onder belofte later bij gelegenheid dien steen in geld om te wisselen; en reeds met die belofte namen de goden genoegen. In Boelēlēng waren die beide bezwaren niet eens genoemd. Uit een en ander blijkt dus wel, dat de bezwaren sub 2 en 3, alleen met ernst in Bangli geopperd, inderdaad volkomen onbeteekenend zijn, nog afgezien daarvan, dat voor die plechtigheden en die poppen in het geheel slechts een miniem aantal kēpēngs benoodigd is. De bezwaren sub 2 en 3 kunnen dus niet geacht worden eenige belemmering tegen de uitvoering van een economischen maatregel als de muntzuivering op te leveren.

Het bezwaar sub 1 hebben wij persoonlijk nader onderzocht. Wij hebben ons daartoe naar verschillende passers begeven, teneinde het geld en geldverkeer aldaar te onderzoeken. Daarbij is ons gebleken dat verreweg de groote meerderheid van goederen op de passer een veelvoud van een kēpēng kosten; zoo onder anderen een klein gedroogd vischje 16 kēpēngs, een stukje vleesch van maag of andere minderwaardige soort 28 kēpēngs, een eendenei 12 kēpēngs, een vierde part van zulk een ei dat veelal afzonderlijk verkocht wordt 3 kēpēngs, een klosje garen 9 kēpēngs, een klein stukje zeep 4

kēpēngs, een portie rijst 25 kēpēngs, een bosje sirih 3 kēpēngs, enz. enz.

Ten slotte bleek dat slechts voor één kēpēng te verkrijgen was: een enkele sirih- of tabakspruim, een strootje, een pisangblaadje met droge obat, en een glas met zoogenaamde waterobat, zijnde water met een weinig vruchtensap of iets dergelijks, en een kleine portie fijngesneden varens met klapperschrapsel. Een inwrijving met koenjit voor afkoelen of iets wat daarop gelijk kostte reeds minstens 2 kēpēngs. Dus alleen de vrouwen, die aan den weg zitten, verkochten die kleine zaken voor 1 kēpēng, op de passers waren die verreweg in de minderheid. Het economische belang voor die transacties van 1 kēpēng is dus zeer miniem en valt geheel in het niet bij de gewone omzetten op de passers, welke bijna steeds een veelvoud van kēpēngs vertegenwoordigen. Bovendien werden op onze steeds herhaalde vraag: hoe die koopers en verkoopers van waren voor slechts één kēpēng zich zouden redden als de kleinste munt voortaan 3 kēpēngs zoude zijn? op de meeste plaatsen geantwoord: dat de verkoopsters dan wel zouden zorgen meerdere soorten goederen ten verkoop te hebben, b.v. een drinkobat en een strootje en een pruim, en dat de koopers dan voor $\frac{1}{2}$ cent die drie zaken tegelijk bij een verkoopster zouden inslaan in plaats van als thans in een kort tijdsverloop na elkaar bij verschillende vrouwen. Algemeen werd dus zelfs in de vergaderingen dit bezwaar gemakkelijk oplosbaar geacht. In Dēnpasar en Tabanan werd het niet eens ernstig geopperd. Gevraagd naar den levensstandaard, hoeveel een man als minimum per dag moet verbruiken, bijv. als hij alleen op reis is, werd geantwoord te Bangli 75 kēpēngs; op alle andere plaatsen 100 kēpēngs. Het is ook hieruit duidelijk, dat betalingen van 1 kēpēng tegelijk tot een kleine minderheid moeten behooren.

Wij meenden uit een en ander te mogen besluiten, dat de transacties van 1 kēpēng niet een economisch belang vertegenwoordigen, dat als een hinderpaal tegen de muntzuivering moet worden aangemerkt. Ook het eerste bezwaar bleek dus bij nader onderzoek van welhaast geen beteekenis. Wij meenden dus te mogen constateeren, dat tegen de muntzuivering geen ernstige bezwaren waren in te brengen, en dat integendeel deze maatregel reeds vrijwel algemeen als eene verandering ten goede werd beschouwd....

Het bleek dat ongeveer overal de volgende verhouding bestond: een rijksdaalder 1600 kēpēngs; een gulden 640 kēpēngs; een halve gulden 320, soms 300 kēpēngs; een kwartje 150 kēpēngs, soms 160 kēpēngs; een dubbeltje 60, soms 66 kēpēngs; een $2\frac{1}{2}$ cent 15 kēpēngs; een cent 6 kēpēngs; een halve cent 3 kēpēngs. De onderlinge verhouding was dus niet juist, en vooral de kleinere munten zijn iets gedeprecieerd tegenover den rijksdaalder.

De Baliërs rekenen bij de volgende eenheden als veelvouden van de kēpēng: 1 kēpēng; 1 atak, een snoer van 200 kēpēngs, waaraan evenwel ongeveer 5 à 10 mogen ontbreken, zoodat een atak dus vaak niet meer dan 195 à 190 stuks bevat, geldende voor 200; 1

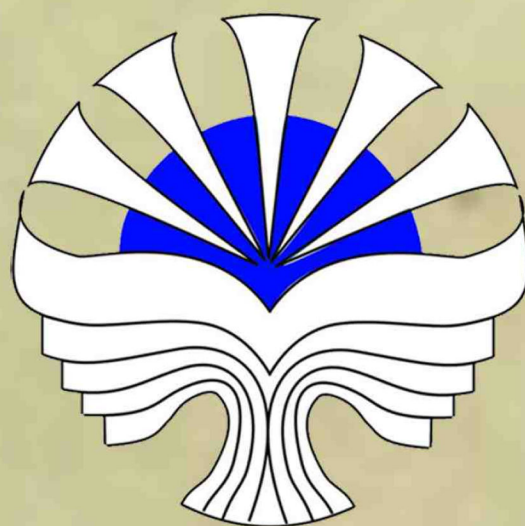
pekoe = 5 atak = 1000 kēpēngs. De rijksdaalder gerekend op 1600 kēpēngs, is een pekoe dus waard in ons geld f 1.56.

Op deze basis hebben wij berekend, hoeveel geld eventueel voor de muntzuivering noodig zal zijn, en verdeeld over welke soorten. Het is natuurlijk niet noodig, dat al die koperen kēpēngs wederom alleen in klein geld zouden omgewisseld worden; zelfs zou het zeer ongewenscht zijn om dien overvloed van klein geld te bestendigen. Wij namen dus aan, in aanmerking genomen den levensstandaard van den Baliër, dat per gezin een pekoe aan klein geld, inclusief halve gulden, ruimschoots in de behoefte zou voorzien. Alle vergaderingen waren dit met ons eens, nadat wij een pekoe in verschillende munten hadden uitgeteld in de volgende verhouding:

1 pekoe = 1000 kēpēngs = te verdeelen als volgt: 1 halve gulden, 1 kwart gulden, 3 dubbeltjes, 5 twee en een halve-centstukken, 26 één-centstukken en 25 halve-centstukken.

Daarop kwam de vraag aan de orde: hoeveel geld gemiddeld per Balisch gezin wordt gehouden (per dapoer) en uit hoeveel personen een gezin bestaat. De antwoorden hierop liepen nog al uiteen. In de afdeeling Boelēlēng werden 4 personen op een gezin gerekend, in de andere afdeelingen 5 op een gezin. Volgens de laatste gegevens bedragen de aantallen inwoners onderscheidenlijk gezinnen in: Boelēlēng 122000 en 30500, Bangli 44655 en 8800, Gianjar 117416 en 23500, Kloengkoeng 62930 en 12600, Badoeng 156575 en 21000, Karangasem 144000 en 30000, Tabanan 121617 en 20000, Djembrana 40000 en 8000, Lombok 400000 en 80000, totaal 1209193 zielen of 244400 gezinnen.

De voorraad kēpēngs per gezin (dapoer) werd geschat op [onderscheidenlijk 1, 2, 5, 4, 3, 5, 3, 3 en 3 pekoe of totaal 785.000 pekoe = f 1.224.600].

PERPUSTAKAAN NASIONAL REPUBLIK INDONESIA